

**KÜRESEL REKABETİN İŞLETMELERİN ÜRETİM VE
İSTİHDAM YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
THE EFFECT OF GLOBAL COMPETITION ON THE
PRODUCTION AND EMPLOYMENT OF COMPANIES**

Hüseyin Kutay AYTUĞ*

Özet

Kökeni 19. yüzyıla kadar giden küreselleşme olgusu akademik literatürde 1960'lardan sonra dünyadaki yeni ekonomik yapıyı betimlemek için kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde küreselleşme olgusu dünyadaki tüm ekonomik sistemi etkileyen en önemli konulardan biridir. Bu çalışmada küreselleşme kavramı, küreselleşme nedeniyle değişen rekabet koşulları, dünyadaki yeni ekonomik düzen ve bu düzenin istihdam üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu amaçla, işletmelerin yeni ekonomik sistemdeki üretim ve maliyet yapılarını karşılaştırmak için fordist ve post fordist üretim biçimleri incelenmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümünde küreselleşmenin neden olduğu istihdam sorunlarına değinilmiş; küreselleşme perspektifi ve Avrupa Birliği istihdam politikaları ışığında Türkiye'deki istihdamın temel özellikleri, sorunları ve bu sorunlara yönelik çözümler incelenmiştir. Son olarak esnek çalışma biçimleri ve eğitim programları mevcut istihdam sorunlarına çözüm olarak önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Rekabet, Üretim, İstihdam, Esnekleştirme

Abstract

The globalization phenomenon, which has started to be used in academic literature to define the new economic pattern after 1960s, emerged in the 19th century. Today globalization phenomenon is one of the most important determinant which affect whole economic system in the world. In this paper, the concept of globalization, changing competition conditions because of globalization, new economic system of the world and its effect on the employment were examined. To illustrate, it was examined fordist and post fordist production systems to compare the production process and cost patterns of the companies in the new economic system. In advance it is focused the employment problems which were brought forth by globalization process. And also it was specified the main characteristics and problems of the employment structure in Turkey from the perspective of globalization and European Union employment policies. Finally examining the some approaches to solve the employment problems flexible working methods and education programs were proposed as solutions for unemployment problems.

Keywords: Globalization, Competition, Production, Employment, Flexibilisation

* Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı.

1. GİRİŞ

Küreselleşme olgusunun getirdiği yeni dünya düzeninde işletmeler hızla yeniden bir yapılanma süreci içine girmişlerdir. Küreselleşmenin en belirgin özelliği olarak nitelenen çok uluslu işletmelerin faaliyetleri, girdikleri ülke sayısının artması, şirket birleşmeleri ve satın almalar giderek dev şirketler yaratmakta ve faaliyet gösterdikleri pazarlara giriş engelleri oluşturmaktadır. İşgücü maliyetlerinin en ucuz olduğu yerlere üretimler kaydırılmakta, hammadde ve malzemeler bunların en ucuz olduğu ülkelerden satın alınmakta ve üretilen mallar başka pazarlara satılabilmektedir. Öte yandan teknolojideki hızlı gelişmeler, mikro teknolojiler, biyo-teknoloji, robotlar, bilgi ve iletişim teknolojileri küresel hareketliliği ve üretkenliği olağanüstü artırmaktadır. Bu gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni ekonomik düzen işletmelerin üretim ve istihdam yapılarını etkilemektedir.

Bu çalışmada küreselleşmenin yol açtığı rekabet koşullarındaki değişmelerin işletmelerin üretim ve istihdam yapıları üzerindeki etkileri irdelenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla önce, küreselleşme kavramı ve küreselleşme ile değişen rekabet koşulları, yeni ekonomik düzen ve bu koşulların ortaya çıkmasını sağlayan etmenler incelenecek, daha sonra üretim ve maliyet ilişkisi ele alınacaktır. Yeni ekonomik düzende işletmelerin üretim ve maliyet yapılarını karşılaştırmalı bir şekilde irdeleyebilmek bakımından, incelemeler fordist üretim döneminden başlatılmış ve daha sonra post fordist dönemdeki üretim sistemi incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise küreselleşmenin yol açtığı istihdam sorunları ele alınmıştır. Küreselleşme ve Avrupa Birliği (AB) istihdam politikaları çerçevesinde Türkiye’de istihdamın temel özellikleri, sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik yaklaşımlar irdelenmeye çalışılmıştır.

2. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Küreselleşme 1800’lü yıllara kadar uzanan çok eski bir olgu olmakla birlikte, kavram olarak kullanılmaya başlanması oldukça yenidir. Literatürde 1960’lı yıllardan sonra rastlanan

“küreselleşme” kavramının akademik çevrelerce sık kullanımı 1980’lerden sonra ortaya çıkmıştır. Sovyet İmparatorluğu ve komünizmin çöküşü ve dünyada baskın ekonomik güç olarak kapitalizmin yükselişiyle küreselleşme kamuoyunun başlıca itici güçlerinden biri olarak diğer “izm” lerin yerini almıştır (Moore,2003:15).

Küreselleşmeyi en yalın anlamı ile tanımlamaya çalışan yazarlara göre küreselleşme, “küreleşme”, “globalleşme”, “yeni dünya düzeni”, “post modernizm”, “yerleşme karşıtı”, “neo liberalizm”(Tutar, 2009), “dünyanın tek bir mekan olarak algılanması”, “dünyanın sıkışıp küçülmesi”(İraz, 2006: 229) “dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesi”(Kılıç,2007:4) “küresel çarşı”, “küresel işyeri”, “küresel finans ağı” (Balkanlı, 2002:13-26) gibi kavramların karşılığı veya yerine kullanılmaktadır.

Küreselleşme, genellikle tek bir küresel ekonomi oluşturmaya çalışan çağdaş süreçler –özellikle sermaye akışları, mal ve bilgi akışları- toplamıdır(Schneider, 2003:390).

Bugün kullanılan anlamıyla küreselleşme hem ekonomik, hem siyasal hem de kültürel boyutlara sahip olduğundan küreselleşmeye getirilen tanımlar da bu üç temel boyuttan birine ağırlık veren farklı bakış açılarına bağlı olarak değişmektedir. Örneğin, özellikle bilişim teknolojilerindeki değişimin dünya çapındaki etkisine öncelik veren bir küreselleşme tanımında kavramın kültürel boyutları ön plana çıkmaktadır. Ya da kavramın ortaya çıkışı bakımından en önemli boyutu olarak görülen ekonomik unsurlar dikkate alındığında farklı bir tanım getirilmektedir. Tek bir tanımla ifade etmenin zorluğuna rağmen, küreselleşme şu şekilde tanımlanabilir. “*Küreselleşme uluslararası mal ve hizmet ticaretinin artması, doğrudan yabancı yatırım ve kısa dönemli sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, çokuluslu işletmelerin oynadıkları rolün değişmesi, üretim ağlarının uluslararası çapta yeniden organizasyonu, teknolojik yeniliklerin özellikle de bilgi teknolojisinin ivme kazanması ve yaygınlaşması ve kuralsızlaştırmanın benimsenmesi ile dünya ekonomisinin bütünleşmesi sürecidir.*” (Erdut, 2002:3-4).

TUSİAD üyelerine göre, küreselleşme yeni bir ortamda yeni bir dizi ilişkiyi beraberinde getirmektedir. Uzak coğrafyaları birbirine yaklaştıran yeni ticaret ilişkilerinin ortaya çıkması, ulus-devletin sınırları ötesinde yeni kurallar getiren uluslararası ilişkilerin (örneğin Avrupa Birliği) gittikçe önem kazanması ve iç piyasa ilişkilerinin bölgelere ayrılarak (örneğin Karadeniz Ekonomik İşbirliği) kendine özgü uluslararası ekonomik ilişkilere girmesidir (Özbudun ve Keyman, 2003:312).

Küreselleşme iki ucu keskin bir kılıç gibi görülmektedir. Bir yandan teknolojik gelişme artar, ekonomik büyüme sağlanır ve toplumların bu pastadan aldıkları pay artarak yaşam standartları yükselirken, diğer yandan da sınırlar kalkmakta, sosyal, kültürel ve ekonomik egemenlikler sona ermekte, uluslararası şirketlerin önündeki engeller kaldırılmakta ve dünya enerji kaynaklarına el konmaktadır.

Ekonomilerin dünya ölçeğinde bütünleşmesi olan küreselleşme, aynı zamanda ulus devletlerden yeni taleplerde bulunan ve ulus devletlerin bu taleplerle ilgili kapasitelerini de azaltan bir süreçtir(Stiglitz,2003:3). Bu talepler liberalleştirme ve özelleştirme programları şeklinde karşımıza çıkmakta ve uluslararası yatırımcıların, yatırımlarının hızlı bir şekilde geri dönmesini sağlama ihtiyacını karşılamaya hizmet etmektedir(Nissanke ve Howard, 2003:304).

Küreselleşme sonucu sınırların kalkması, uluslararası firmaların küresel pazarlar için üretim yapması ve uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasının ekonomik büyümeyi artıracığı beklenmektedir. Bu da zenginliği artıracak ve yaşam standardını yükseltecektir. Küreselleşme ekonomik ve sosyal açıdan pek çok fırsat yaratmasına rağmen pek çok soruna da yol açmaktadır. Her şeyden önce gerekli donanıma sahip olmayan ülkelerin ve bireylerin marjinalleşmesi gibi bedelleri de getirmektedir (Yılmaz, 2004:27).

3. KÜRESELLEŞME İLE DEĞİŞEN REKABET KOŞULLARI

Küreselleşmenin ortaya çıkması ve gelişmesinde rol oynayan en önemli etmenler, bilgi ve teknolojiye sağlanan hızlı gelişmeler ve buna bağlı olarak iletişimin kolaylaşması, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş, neo-liberal politikaların benimsenmesi ve hızla yayılması, uluslararası ticaret hacminin ve çok uluslu şirket faaliyetlerinin artması olarak görülmektedir. Ayrıca, AB, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi bölgesel bütünleşmelerin yanı sıra, Dünya Ticaret Örgütü' (WTO) nün evrensel boyuttaki düzenlemeleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Doğu Bloğunun yıkılmasının da küreselleşme üzerindeki etkilerini de vurgulamak gerekir.

Küreselleşmeyi hızlandıran bu etmenler mal ve hizmetlerin ticaretini ve rekabetin doğasını da değiştirmiştir. Küreselleşmenin en önemli olgusu olan ticaretin serbestleştirilmesi uluslararası ticaret hacminin ve şirketlerin büyümelerine, doğrudan yabancı yatırımların ve şirket evliliklerinin artmasına, çok uluslu şirketlerin dünya pazarlarına ve ekonomik kaynaklara egemen olmasına yol açmıştır.

Ekonomik küreselleşmenin iki önemli göstergesi, sermayenin ve üretimin küreselleşmesidir ki her ikisinin de ortak özelliği uluslararası hareketinin artış göstermiş olmasıdır. Liberalizmin yayılması ve sermaye piyasalarının bilgisayarlaşması uluslararası sermaye akışını son yirmi yıldır hızlandırmıştır. Üretimin küreselleşmesi hem uluslararası ticareti hem de doğrudan yabancı yatırımları içermektedir. 1980'li yılların başından beri dünya doğrudan yabancı yatırımlarının hacmindeki artış, uluslararası ticaretten daha hızlı büyümüştür. Gelişmekte olan ülkeler dünya ihracatındaki paylarını korurken, doğrudan yabancı yatırımlardaki payları artış göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ise 1980 de % 15 den 1999 ve 2001 de % 22 ye yükselmiştir (Milberg,2004:4).

Dış ticaret üzerindeki görünür ve görünmez engellerin azaltılması, devlet yardımlarının kaldırılması ya da eşitlenmesi, dış ticaretten doğacak uyuşmazlıkların çözüm mekanizmalarının güçlendirilmesi, küreselleşme çerçevesinde ele alınmalıdır. Özelleştirme ve kuralsızlaştırma konusundaki çabaların asıl nedeni budur. Küreselleşme tek bir ulus devletteki rekabeti – işgücü dışında- tüm dünyada geçerli kılma eğilimindedir. Küreselleşmenin başarısı kadar zayıf karnı da burada yatmaktadır: Eşit olmayanların eşit rekabet koşullarıyla karşı karşıya kalmaları(Gökdere, 2001:75).

Küreselleşme sonucu rekabet koşullarını değiştiren diğer bir etmen de sermaye hareketleri olmuştur. Sermaye hareketleri, 1980’lerde reel bir mal konumunda olan altına dayalı iken; küreselleşme ile birlikte, bilgisayara ve bilgisayara bağlı diğer donanımlar sayesinde “elektronik kaydi para” ya ve bunların nominal değişim hareketlerine dayalı hale gelmiştir. Bilgisayara dayalı uluslararası finansal sistemin ürünü olan elektronik kaydi para, ekonomik işlemlerin hızını ve hacmini artırıcı bir rol almış ve bu da dünya ölçeğinde ekonomik ilişkilerin geçmişe oranla yaygınlaşmasını sağlamıştır(Balkanlı, 2002:19).

Küreselleşmenin en önemli unsuru olarak görülen çok uluslu işletmeler üretim ve rekabeti bütün yerküreye yaymışlardır. Önceleri sadece ihracat ve ithalatla dış pazarlara giren işletmeler, giderek uluslararası etkinliklerini artırmış ve dış pazarlarda doğrudan yatırım, üretim ve satış işlevini de kendileri yüklenmişlerdir. Bir çok işletme, son 10-15 yıl içinde yöresel işletme olmaktan çıkıp, çok uluslu ya da küresel işletmelere dönüşmüşler ya da bu yönde çaba harcamışlardır. Yığın üretim, deneyim artışı ve standartlaşmanın beraberinde getirdiği düşük maliyetler, yeni pazarlara girme ve stratejik ortaklıkların yarattığı yeni ufuklar, işletmeleri küresel bir nitelik kazanmaya özendirmiştir(Kılıç,2007:6).

Küreselleşmenin getirdiği bu yeni dünya düzeninde işletmeler, teknolojik ve yapısal değişiklikleri zorunlu kılan uluslararası rekabete açık hale gelmişlerdir. Küresel rekabet sınırları kaldırmakta, ulusal devlet olgusunu zayıflatarak işletmeleri verimlilik, kalite ve karlılık ekseninde karşılaştırmalı

avantajların elde edildiği ülkelere yönlendirmektedir. Porter'a göre bir ülke veya ülkeler, bir ürünün üretilmesinde kullanılan faktör maliyeti veya faktör kalitesi açısından önemli avantajlar elde ettiğinde, bu ülke veya ülkeler üretim yerleri haline gelir ve dünyanın diğer bölgelerine ihracat yapmaya başlar (Porter, 2003:349). Bu bölgelerde kurulan işletmeler dünya pazarlarına yönelmekte, bu ülkelerin çıkarlarından çok, kar maksimizasyonunu hedefleyerek dünya çapında rekabete girişmektedirler.

Dünya pazarları için büyük ölçekte üretim yapan çok uluslu işletmeler, sahip oldukları sermaye, teknoloji ve maliyet avantajlarıyla rekabeti şiddetlendirmekte ve girdikleri yerel pazarlarda marka imajlarıyla rekabetsel üstünlük sağlamakta, küçük işletmelerin yaşama şanslarını azaltmaktadırlar.

Küresel rekabetin değişmesine katkıda bulunan diğer bir unsur da bilgi ve teknolojiye baş döndürücü değişimdir. Dünya 21. yüzyıla girerken bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler toplumların ekonomik, politik, sosyal ve kültürel yapılarını değiştirerek sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçilmesini sağlamıştır. İletişim teknolojilerindeki olağanüstü gelişmeler, bilgi çağını sürat çağına dönüştürerek küresel hareketlilik ve rekabeti artırmaktadır. Değişen koşullara uyum sağlayabilen ve teknolojik gelişmeleri yakalayabilen işletmeler ayakta kalabilmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin en önemlileri, uydu haberleşmesi, fiber optik teknoloji, internet, faks, elektronik posta gibi gelişmiş telekomünikasyon sistemleri, ucuz ve hızlı ulaşım, kargo taşımacılığı ve özel evrak gönderme sistemleri, multimedya, veri bankaları, veri tabanları olarak sıralanabilir (Kılıç, 2007: 9). Bütün bu yenilikler sayısallaştırma (dijitalleştirme) alanındaki devrimi hızlandırırken, bu devrim de yeniliklerin hızlanmasını sağlıyor. Sayısallaştırma tekniği sesleri, tınıları, sinema filmlerini, televizyon sinyallerini, müzik, renk, resim, sözcük, belge ve sayıları, bilgisayar dillerini ve aklınıza gelebilecek her türlü veriyi önce bilgisayar bitlerine dönüştürülmesini ve sonra da telefon hatları, uydular ve fiber-optik kablolar aracılığıyla

dünyanın her yerine iletilmesini sağlayabiliyor (Friedman, 2003:73).

Rekabet koşullarının değişmesine yol açan diğer bir küresel olgu da kuralsızlaştırmadır. Kuralsızlaştırma, uluslararası ticareti ve sermaye hareketlerini düzenleyen söz konusu şirketlerin dünyada piyasa ekonomisini egemen kılabilmek amacıyla ulusal ve uluslararası düzenlemeleri ortadan kaldırma arzusunun ifadesidir(Erdut, 2002:13). Fakat kuralsızlaştırma söz konusu düzenlemelerin tümüyle ortadan kaldırılmasını değil, kuralların, ekonomik, siyasal ve sosyal alanda ortaya çıkan belirli bir ilişkinin taraflarınca konmasını ifade eder(Erdut,2002:13). Kuralsızlaştırma piyasanın rekabet derecesini yükseltme yoluyla fiyatlarda bir düşme yaratmaktadır. Firmalar rekabetçi bir ortamda yaşayabilmek için, teknolojik etkinlik düzeylerini artırmak üzere yoğun Ar-Ge çabalarına girişeceklerdir. Ayrıca, rekabetin varlığı, fiyatlarda büyük oranlı değişmelerin ortaya çıkmasını da engellemektedir. (Gökdere, 2001:91).

Küreselleşme ile dünyanın tek ve büyük bir pazar haline gelmesi rekabeti artırmıştır. Firmalar artık sadece yurt içi piyasalarda değil uluslararası piyasalarda da rakiplerle mücadele etmek zorundadır. Ayrıca yurt içi piyasalar da yabancı firmalara açıktır. Firmaların başarılı olması, sadece düşük fiyatlı yüksek kaliteli ürünlerin sunulmasına bağlı değil, aynı zamanda hızla değişen müşteri istek ve gereksinimlerine uygun ürünlerin hızlı bir şekilde sunulmasına da bağlıdır. Bu da firmaların bir yandan üretim tarzlarını değiştirmelerine, diğer yandan da pazarlamada müşteri odaklı olmalarına yol açmaktadır. Yeni rekabet stratejisi bağlamında çokuluslu işletmenin fiyat, kalite, hız ve fark rekabetine dayalı olarak pazar payı elde etmesi ve bu payı koruyup geliştirmesi gerekmektedir. Öyleyse, fiyat ve kalite rekabeti yanında, asıl üzerinde durulması gereken hız ve fark rekabetidir(Erdut, 2004:15).

Küresel firmalar, ihracat yapmak, yabancı ülkedeki şubeler vasıtasıyla ürünleri dağıtıp satmak ve ürünlerini yabancı ülkede üretmek için bayilik verme şeklindeki strateji yerine, dikey entegrasyona giderek daha yüksek bir pazar payı için

gerekli küresel ölçeğe ulaşmak ve gerektiğinde dar bir ürün yelpazesinde faaliyet göstermek, birleşme ve satın almalar yoluyla büyümek ve küresel piyasalardaki durumunu güçlendirmek, yani küresel stratejiler uygulamak zorundadır(Aktan ve Vural, 2004).

Dünyadaki ileri teknoloji ürünlerinin (buna elektrik ve elektronik donanım, uzay çalışmalarının ürünleri, akıllı araçlar, kimyasallar ve eczacılık ürünleri dâhildir) satış payı %8' den (1976) % 23'e (2000) çıkmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojisi ürünlerinin ihracatı 1985-2000 yılları arasında tüm ürünler arasında en yüksek yıllık büyüme oranını göstermiştir. Ar-Ge yoğun sektörlerin dünya ticaret hacmi içindeki payının artması teknolojinin küreselleşmesinin de arttığını göstermektedir(Narula ve Zanfei,2005: 319).

Biyo-teknoloji, çevre teknolojileri ve bilgi teknolojisindeki hızlı gelişmeler üretim teknolojilerini değiştirirken, yeni ve geliştirilmiş ürünlerin pazara sunulmalarını da sağlamaktadır. Bilgi teknolojisindeki gelişmelerin iletişimde sağladığı hız ve küreselleşme süreci yeniliklerin hızla yayılmasına yol açmaktadır. İleri teknoloji, yenilik ve icatlara dayalı yeni ürün ve hizmetler, ürün yaşam devrelerinin kısalmasına, tüketici isteklerinin hızla değişmesine, Ar-Ge' ye dayalı küresel markaların yükselmesine ve rekabetin şiddetlenmesine yol açmaktadır.

Devrimsel nitelikte yenilikler yapan ve bunu ürünlerine yansıtan firmalar, piyasada bir güç oluşturmakta ve yenilik monopolü yaratmaktadır. Sanayi toplumunda rekabet daha çok ölçek ekonomilerinden kaynaklan maliyetlere ve verimliliğe dayanmaktadır. Bu tür bir rekabet işletmelere bir yere kadar avantaj sağlamakta, fiyat indirimleri ve verimlilik artışları pazarın değişen koşullarına uyum sağlayarak üstünlük yaratmamaktadır. Oysa yenilik ve icatlara dayalı yeni ve farklılaştırılmış ürünlerin yaratılması rekabetin eksenini değiştirmekte ve rakiplerden farklı ürün ve hizmetler üretmeye yönelten bir çizgiye taşımaktadır. Bu durum yenilik yaratan işletmelere piyasada lider pozisyonu kazandırmakta, diğer işletmeler için piyasaya giriş engelleri yaratarak yenilikçi

firmayı hâkim duruma getirmektedir (Shapiro, 1999:4). Ancak küresel rekabette firmaların avantajları da hızla değişebilmektedir. Lider firmanın hâkim durumunu etkileyecek bir yeniliğin ya da bir icadın yapılması her an olasıdır. Lider firmaların pazardaki bu konumlarını koruyabilmeleri, Ar-Ge' ye dayalı yenilikçi stratejilerini sürdürebilmelerine bağlıdır.

4. KÜRESEL REKABET ORTAMINDA ÜRETİM-MALİYET YAPISI

Yukarıda da belirtildiği gibi bilgi ve teknolojiye hızlı gelişmeler sonucunda sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçilmesi ekonomik sistemde de değişikliklere yol açmıştır. 1914 yılından sonra ortaya çıkan “fordist” sistemin yerini küresel rekabetin hızlandırdığı “post fordist” veya “esnek uzmanlaşma” ve “ağ ekonomisi” almıştır. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle fordist sistemin temel özelliklerine kısaca değindikten sonra, post fordist sistem ve ağ ekonomisi özellikleri ve bu sistemdeki üretim ve maliyet yapıları incelenecektir.

4.1. Fordizm ve Fordist Sistemde Üretim

Sabit tezgâhın yerini yürüyen bandın aldığı fordist üretim sisteminde işlenecek ürünler işçinin önüne gelmekte, işgücü hareketleri azaltılarak, zaman ve maliyet tasarrufları sağlanmaktadır. Üretimde rasyonellik ilkelerine dayalı Taylorist bilimsel yönetim anlayışını benimseyen bu sistemde, üretim en az emek, en az zaman ve materyal kayıpları ile gerçekleştirilerek etkinlik sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu sistemde “kitlesele” veya “yığın” üretim yapılarak, büyük ölçekte ve standart mamül üretimi ile maliyet tasarrufları sağlanmaktadır.

Fordizm temel olarak dört farklı düzeyde belirginleşmektedir (Yetim, 2003:19): a) Ürünler standartlaştırılmıştır ve üretimde her parça ve her görev standartlaşmaktadır. b) Fordist kitlesele üretim, kitlesele tüketimi önceden varsaymaktadır. Fordizmde kar, kitle üretimi ile ekonomik ölçeklere ulaşılması, kapasiteden tam olarak yararlanılması, daha düşük fiyatlarla üretim yapılması ve kitlesele

satışların sonucu sağlanmaktadır. c) Fordizm, standardize edilmiş üretimin, ürün maliyetini düşüreceği varsayımına dayanmaktadır. Bu sistem “daha fazla üretim, daha ucuz üretim” anlamını taşımaktadır. d) Bu sistemde çalışanlar kim olduklarına göre değil, yaptıkları işe göre ücretlendirilmektedir. Çalışanlar üretimin hiçbir aşamasında söz sahibi olmadıklarından işten ayrılmalara, direnişler ve grevler sistemin önemli sonuçları olarak görülmektedir.

1914 yılından sonra ivme kazanan fordist sistem 1960’lı yıllara gelindiğinde ortaya çıkan yeni koşullar ve toplumsal değişimlerden etkilenmiştir. Pazarı bir bütün olarak gören ve tüketicilerin ortak tercihlerini karşılamaya yönelik fordist sistem tüketici isteklerindeki değişimler ve çeşitlenmeler karşısında yetersiz kalmış, farklı pazar bölümlerinin varlığı ve bu pazar bölümlerine uygun malların üretilme zorunluluğu sistemin önemini yitirmesinde önemli rol oynamıştır. Ayrıca bu toplumsal değişimlere 60’lı ve 70’li yıllarda yaşanan ekonomik ve mali krizler de eklenince üretim sistemlerinde yeni arayışlar kaçınılmaz olmuştur.

1960’ların sonunda iç pazarların doygunluk noktasına ulaşmış olması ve pazarların genişlememesi nedeniyle verimlilik ve karlılıkta düşmelerin yaşanması gelişmiş ülkeler açısından sorun niteliği taşımıştır. Gelişmiş ülkelerde fordizmin doruğunu yaşadığı dönemlerde, gelişmekte olan ülkeler ise ithal ikameci politikalarını tamamlamışlar ve çok uluslu şirketlerin yardımıyla dışarıya dönük üretime başlamışlardır. Gelişmiş ülke sanayilerinin gelişmekte olan ülke sanayileriyle rakip durumuna gelmesi, fordizmin yaşadığı bunalımın bir diğer nedeni olarak görülmektedir(Yetim, 2003:21).

4.2. Post-Fordist Üretim Sistemi ve Ağ Ekonomisi

Montaj hattına dayalı üretim sistemlerinin katılığı, 1970 sonrasında yaşanan değişimlere işletmelerin uyum sağlamasına engel olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan ekonomik bunalım ve enerji sorununun yarattığı belirsizlikler, kitle üretimine dayalı birçok sektörün doyma noktasına ulaşması ve talebin daha fazla artırılamaması, tüketicilerin taleplerinde oluşan farklılıklardan

kaynaklanan sorunlar kitle üretimi yerine post fordist üretim sisteminin gelişmesini sağlamıştır.

1970'lerden itibaren gelişmiş ülkelerdeki teknolojik değişimler sonucu "esnek üretim sistemi" olarak adlandırılan yeni bir üretim ve işgücü organizasyonu oluşturulurken, mevcut üretim sistemini de yeni koşullara uyumlu hale getirmek için işgücü ve üretimin örgütlenmesinde esneklikler getirilerek yeni bir yaklaşım amaçlanmıştır. Günümüzde bu düzenleme ve dönüşümler sonucu ortaya çıkan yeni üretim biçimini "esnek üretim" veya "post fordist üretim" olarak adlandırma eğilimi bulunmaktadır(Aydınlı,2004:4; Güler,2003:31).

Post-fordizm, tüketim taleplerini karşılayabilmek için üretimin esnek bir modelde yerine getirildiği, işgücü ve makineleşmede esnek uzmanlaşmanın sağlandığı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretimde yaygın olarak kullanıldığı bir üretim ve birikim rejimidir(Saklı,2007:8).

Post fordist veya esnek uzmanlaşma üretim sisteminde, teknolojilerin gelişmesiyle üretimin elektronikleşmesi ve yüksek düzeyde teknoloji kullanılması, bilgisayarlar başta olmak üzere mikro elektronik, biyo-teknoloji, robotlar ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması önem kazanmaktadır. İletişim teknolojilerinin sağladığı bu değişime "bilgi ekonomisi", "enformasyon ekonomisi", "ağ ekonomisi" gibi farklı adlar verilmektedir.

Ağ ekonomisinde faaliyette bulunan işletmeler bilgiyi merkezi bir konuma getirmişlerdir. Üretimde yenilikler yapmak, kitle üretimi yerine farklı pazar bölümlerine yeni ve farklılaştırılmış ürünler sunmak bu örgütlerin temel özelliğidir. Ağ ekonomisinde örgüt de değişikliğe uğramaktadır. Fordist sistemde üretimin tüm aşamaları tek bir işletme bünyesinde gerçekleştirilirken, ağ örgütlerde üretimin farklı aşamaları değişik yerlerdeki farklı işletmelere aktarılmıştır(Memduhoğlu, 2007:3).

Ağ ekonomisi ise, işletme içi ve işletmeler arasında temel yeteneklere odaklı örgüt yapılanmalarından oluşan ve

bilginin temel üretim faktörü, üretim süreçlerinde kullanılan teknoloji ve üretim süreci sonunda ürün olarak yer aldığı, yenilik yaratmanın öncelikli işletme stratejisi olduğu, işletmeler arasında işbirliğinin esas alındığı bir ekonomi olarak tanımlanabilmektedir(Erkan ve Özcan,2007:189).

Bu yeni ekonomiye paralel olarak sosyal alanda da benzer şekilde yeni bir toplum yapısı meydana gelmektedir. Bu yeni toplumun bilgiye yönelik kapasitesi sanayi toplumuna göre çok üst düzeydedir. Çok daha rekabetçidir, daha demokratiktir, daha az merkeziyetçidir, daha az durağandır, kişisel gereksinimlere cevap vermeye daha uygundur ve çevreyle daha dosttur(Özlu, 2002:162).

Ağ ekonomisinin temel özellikleri şunlardır:

- Ağ ekonomisinin temelini bilgi oluşturmaktadır. Bilgi rakiplere oranla farklı bir değer yaratmanın temelini oluşturduğu gibi, bilgi teknolojileri aracılığıyla hızla yayılmasını da sağlamaktadır.
- Ağ ekonomisinde rekabet yenilik ekseninde gerçekleşmektedir. Rakiplerine göre üstünlük sağlayanlar yenilik monopolü yaratmaktadır.
- Rekabet aynı zamanda işbirliği süreciyle de ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, işletmeler hem rakip olup hem de birbirleriyle işbirliği yapabilmektedir.
- Ağ ekonomisinin moleküler yapıları dijital teknolojinin katkısıyla ağ yapıları içinde sinerjik etkinin doğmasını sağlamaktadır(Erkan ve Özcan,2007:189).
- Ağ ekonomisi ağ etkinliğine sahip bir ekonomidir. Ağ etkisi iki yolla ortaya çıkabilir. Telefon ve internet gibi gerçek ağlarda, karşılıklı bağlantı ve karşılıklı işleyebilir olma ağ etkisi yaratır. Sanal ağlarda ise, iktisadi muameleye konu olan mal ve hizmetin değeri, çok geniş müşteri havuzu nedeniyle ilgili mal ve hizmetin tamamlayıcılarının çok fazla olması sonucunda artar(Aktan ve Vural,2004).
- İleri teknoloji ürünlerinin ortaya çıkardığı dışsallık ağ ekonomisinin diğer bir özelliğidir.

- Ağ dışsallıklarıyla ilgili talep yönlü ekonomik ölçekler, birçok ileri teknoloji ürün pazarında ortaya çıkmaktadır(Shapiro,1999:2).

Ağ ekonomisinde ürünlerin kullanıcı sayısına ve ürünün tamamlayıcılık özelliğine bağlı olarak yaratılan fayda artmaktadır. Telefon, faks, kredi kartı, ATM kartları yada internet gibi ağların kullanıcı sayısı ne kadar artarsa yaratılan fayda da o kadar artar. Genel bir kural olarak, ağın büyümesi oranında kullanıcıya, ölçek ekonomisi ile ağ dışsallıklarından kaynaklanan daha fazla fayda sağlanacağı söylenebilir. Dışsallık; ekonomik bir faaliyet sonucu yaratılan fayda ya da zararların üçüncü kişileri de olumlu veya olumsuz bir biçimde etkileyebilmesi olarak ifade edilmektedir(Güneş,2002:1-2). Bilgisayar, donanım ve yazılım ürünlerinde olduğu gibi ürünlerin tamamlayıcılık özelliği de bir tür dışsallık sağlamaktadır. Tamamlayıcılık bir ürünün kullanımının diğer bir ürünün kullanımına bağlı olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bilgi teknolojilerinde yaygın olarak görülen bu tamamlayıcılık özelliği ürünlerin kullanıcıya olan faydasını artırmakta ve bu faydanın büyüklüğü nispetinde ürünler tercih edilmektedir.

4.3. Küresel Rekabette Üretim ve Maliyet Yapısı

Küreselleşme süreci işletmelerin üretim sistemlerini ve maliyet yapılarını da değiştirmektedir. Değişen pazar koşulları firmaları müşteri odaklı olmaya yöneltirken, farklı pazar bölümlerinin farklı istekleri de üretim sistemlerini esnekleştirmiştir. Kitlesele üretim önemini yitirmemekle birlikte, kısa dönemli parçalı üretim, küçük ve kümelenmiş firmalar, dikey bütünleşme ve işletmeler arası işbirliği gibi unsurlar bu süreçte öne çıkmaktadır.

Küreselleşme sürecinde değişen tüketici tercihleri ve farklı pazar bölümleri ürünlerin farklılaşmasını ve çeşitlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Firmalar tüketici gereksinimlerine daha hızlı cevap verebilmek için yeni mamül geliştirme süreçlerini kısaltmakta ve esnek üretim süreçlerine yönelmektedir. Esnek üretim, kitlesele olarak üretimi yapılan standartlaştırılmış mal üretimi yerine, talebe göre şekillenen,

farklı pazar bölümlerinin isteklerini kısa sürede karşılamaya yönelik bir üretim anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Firmalar esnekliği sağlamada ve üretim sürecini kısaltmada teknolojiden yararlanmakta ve özellikle bilgisayar destekli teknolojileri kullanmaktadır. Rakipleri üzerinde bilgi avantajına ulaşarak, yenilik yaratarak ve koruyarak, doğrudan yabancı yatırımlar, taşeronlaşma ve firmalar arası işbirliği ile karlılığa ulaşmakta ve büyümektedir(Milberg, 2004:20). Ağ ekonomisinde özellikle bilgi teknolojisi ürünlerinin tamamlayıcılık özelliği nedeniyle, birleşmelere veya işbirliğine gidilmesine daha sık rastlanmaktadır. Ağ örgütlerinin bir örneği Asea Brown Boveri'dir. Bu dev şirket ayrı iş birimleri olarak 1 300 işletmede üretimini gerçekleştirmektedir. İşletmenin tüm kaynakları ve enerjisi, bilgisayar ağları ve bu sürecin özünde yer alan bilginin paylaşımı ile işletmeler arası işbirliğini ayarlamaya yöneliktir(Parrish, 2008).

Yeni üretim sistemleri konusunda gelişmiş ülkelerde iki temel gelişmeden söz edilebilir. Birincisi; büyük işletmelerde standart ve seri üretim sistemleri yerine, talep koşullarına göre değişebilir, esnek, büyük ölçekli üretimi feda eden, minimum stok maliyetli, emek ve bir ölçüde sermayeden tasarrufa yönelik elektronik temelli robotların devreye girmesi. İkincisi; sanayi, tarım ve hizmetler de dâhil olmak üzere çok geniş bir üretim yelpazesinde girdi olarak kullanılabilir, üretim sürecini baştan aşağıya değiştiren ve ekonominin tümünde verimlilik artışı sağlayacak geleceğin stratejik teknolojilerinin oluşturulmasına yoğunlaşmaktadır(Yücel, 2003:16).

Ağ ekonomisinde ileri teknoloji gerektiren alanlarda yapılan yatırımlarda sabit maliyetler çok yüksek olmaktadır. Ancak daha sonra yaratılan dışsallıklar nedeniyle talep yönlü ölçek ekonomilerine ulaşmakta, üretimin artmasına bağlı olarak marjinal maliyetler azalmaktadır. Yatırım maliyetlerinin çok yüksek olması ve ölçek ekonomilerine ulaşılması nedeniyle maliyetlerin ve fiyatların düşmesi bir yandan küçük işletmelerin bu sektörlere girmelerini zorlaştırarak rekabeti bozucu etki yaratmakta, diğer yandan da düşen fiyatlar ve yaratılan yenilikçi ürünlerle tüketicilere maksimum fayda sağlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler ise, esnek üretimi genellikle teknolojiyi transfer ederek sağlamakta ve bunu lisans antlaşmaları, patentler, ortak teşebbüsler ve doğrudan yabancı yatırımları çekmeye çalışarak gerçekleştirmektedirler. Yüksek teknolojilerin kullanıldığı sektörler yerine emek yoğun sektörlerle yönelerek, teknoloji yatırımını ve uygulanmasını gerektiren sektörlerde ise işbirliğine gitmek suretiyle kaynak yetersizliğini aşmaya çalışmaktadırlar. Küreselleşme süreci, gelişmekte olan ülkelerde bilgi ve diğer kaynakların sınırlı olması nedeniyle işletmeleri işbirliğine gitmeye zorlamakta, ancak bu işbirliğinden kaynaklanan bir sinerji ile kazançlı çıkmaları mümkün olabilmektedir.

Kaynaklarının kıt olması nedeniyle yenilik yaratamayan firmalar birleşme ya da işbirliğine giderek esnek üretimi sağlamakta ve işbirliği sayesinde maliyetler ve risk işletmeler arasında dağılmaktadır.

Değişen rekabet anlayışında firmalar birbirlerinin hem rakibi hem de ortağı olabilmektedir. Firmalar yeni ürün geliştirme ya da yeni üretim süreçleri geliştirme aşamasında kaynaklarının yetersiz olduğu durumlarda diğer firmalarla belirli alanları kapsayan işbirliğine gidebilmektedirler(Erkan ve Özcan,2007:194). Küreselleşme sürecinde işletmeler belirli bir alanda uzmanlaşmış ve deneyim sahibi firmalara işin bir kısmını aktararak dikey bütünleşmeye yönelmektedir. Ya da talep ve kapasite arasında farklılık olduğunda çok büyük bir sipariş birkaç küçük işletme arasında paylaştırılarak fason üretimle gerçekleştirilmektedir. KOBİ'ler açısından bakıldığında hem kapasitesi itibariyle karşılayamayacağı bir talebi kaçırmamış hem de rakipleriyle ortaklık geliştirerek yeni bir ürünü piyasaya sunmuş olmaktadır. Aynı firma ile sürekli fason bağlantı içinde çalışan işletmeler ise, uzmanlaşmayla maliyet tasarrufu sağlamakta ve sürekli yeni pazarlar arama zorunluluğundan kurtulmaktadırlar. Küresel firmalar açısından bakıldığında ise ürettiği malın bazı parçalarını alanında uzmanlaşmış ve fiyat avantajı olan firmalara bıraktığında üretiminde etkinlik, hız ve maliyet tasarrufu sağlamış olmaktadır.

5. KÜRESEL REKABETİN YOL AÇTIĞI İSTİHDAM SORUNLARI

Küresel rekabet sadece işletmelerin üretim ve maliyet yapıları üzerinde değişikliklere yol açmamakta, aynı zamanda değişen üretim ve rekabet koşullarında istihdam üzerinde de sorunlar yaratmaktadır. Çalışmanın bu kısmında küreselleşme sürecinde istihdama değindikten sonra Avrupa Birliği'nin istihdam politikaları ışığında Türkiye'de istihdamın temel özellikleri ve küreselleşmenin yol açtığı sorunlar incelenecektir.

5.1.Küreselleşme Sürecinde İstihdam

Çalışanların bilgi ve becerilerinin sınırlı olduğu, iş bölümüne ve sendikal hareketlere dayanan geleneksel çalışma ilişkileri; ticaretin serbestleştirilmesi, çok uluslu şirketlerin sayısının artması, üretimin uluslararası nitelik kazanarak çok sayıda üretim merkezinde gerçekleştirilebilmesi sonucunda değişime uğramıştır. Bu süreçte yüksek teknolojilerin kullanılması ve emeğin yerini otomasyonun alması işgücüne olan ihtiyacı azaltırken, nitelikli ve uzmanlığa sahip işgücüne olan gereksinimi de artırmıştır. Küreselleşme sürecindeki işletmeler üretim sistemlerini değiştirirken, bu sistemde yer alabilecek bilgiyi ve teknolojiyi kullanabilecek nitelikli işgücüne gereksinim duymaktadırlar. Bu değişim işsizliği artırarak, küresel rekabete uyum sağlayamayan işletmelerin kapanması sonucu mevcut çalışanlar açısından da işlerini kaybetme olasılığı yaratmaktadır.

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda malların üretiminde bilgiye dayalı üretim sistemleri ortaya çıkarken, hizmetlerde de ileri teknoloji, yenilik ve icatlara dayalı bankacılık, iletişim ve reklâmcılık gibi bilgi yoğun hizmetler ön plana çıkmaktadır. Yeni yüzyılda ancak zeki, çok iyi eğitim görmüş, çok yönlü teknoloji bilgisine sahip, küresel düşünen, zihinsel esnekliğe sahip olan işgücü ile inisiyatif sahibi, ekip çalışmasına yatkın, yaratıcı ve yer değiştirebilen özellikler günümüz işgücünde aranan özelliklerdir. Bu özellikler mavi ve beyaz yakalılardan sonra yeni bir işgücü tipini ortaya çıkarmış,

bu işgücü de altın yakalılar olarak ifade edilmiştir(Sarıgerşil,2004:151).

Küreselleşme sürecinde teknolojide yaşanan değişimler işletmelerde yönetim anlayışının da değişmesine yol açarak bilginin elde edilmesi ve etkin olarak kullanılmasına dayalı bir yönetim anlayışını getirmiştir. Bilginin paylaşılması konusunda geleneksel hiyerarşik yöntemler yerine bilgi teknolojilerinden yararlanılmakta, hızlı iletişim sağlanarak kırtasiye ortadan kaldırılmaktadır. Yeni teknolojiler ve bunların kullanımı konusunda insan faktörü ön plana çıkmakta, bu teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilecek bilgi birikimine sahip, eğitilmiş ve yetenekli insan kaynağına ihtiyaç doğmaktadır.

Küreselleşme sınırları ortadan kaldırırken, doğal olarak işgücü piyasaları da bundan etkilenmektedir. Küresel pazarlarda bir ülkenin işgücü piyasasında ortaya çıkan değişimler diğer ülkelerin işgücü piyasalarını da etkilemekte, bu konuda tamamen bağımsız kararlar alınamamaktadır. Bu etkileşim işgücü piyasalarını tamamen dışa bağımlı hale getirmekte ve ulusal politikaların izlenmesini zorlaştırmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan işgücü piyasalarındaki değişim, çözüm olarak “esneklik” olgusunu gündeme getirmiştir. Esneklik ile geleneksel yönetim sistemlerinde kararlara katılmayan, kural ve prosedürleri uygulayan işgücü yerine, bilgi ve deneyimlerine dayalı birikimlerini işe aktarabilen, sorunlar ortaya çıktığında anında karar alabilen ve bu amaçla diğer çalışanlarla işbirliği yapan bir işgücü anlayışı önem kazanmaktadır.

Bazı yazarlara göre esneklik şu anlamları içermektedir(Zengingönül,2003a:158):

- Ekonomik durum istikrarsız olduğu zaman çalışma saatlerinin ve işgücünün buna uyarlanmasıdır
- Ya da ücretlerin ekonomideki talebe göre uyarlanması, bunun için de ücretlerin yeniden düzenlenmesidir.
- Bir sistemin ya da alt sistemin çeşitli sorunlara karşı uyum gösterebilme yeteneğidir.

- Hızlı değişiklik bağlamında bir zorunluluktur, değişebilme yeteneğini ifade eder.
- Değişikliklere uyum gösterebilme kapasitesini sürekli artıran uygulamaların, kurumsal, kültürel ya da öteki sosyal ve ekonomik düzenlemelerin değiştirilmesidir.

İşgücünde esneklik işin zenginleştirilmesi ve iş rotasyonunu gerektirmektedir. Böylece çalışanlar tek bir görevden sorumlu olmamakta, işe bağlılık derecelerini yükseltmek amacıyla yetki ve sorumlulukları artırılmaktadır. Ayrıca çalışanlardan bir takım çalışması içinde işbirliğine gitmeleri beklenmektedir. Şüphesiz böyle bir anlayışın gelişmesi, merkezi bir örgütlenme biçiminden yetkinin alt basamaklara devredildiği, çalışanların da kararlara katıldığı merkezkaç bir örgüt yapısını da beraberinde gerektirmektedir. Diğer bir deyişle, işgücü piyasası işlevsel esneklikle belirginleşmektedir. İşlevsel esneklik esasen iş organizasyonunun esnekliğidir, bu da teknik organizasyonel esneklikle tanımlanır (Erdut, 2008:10).

İşgücü piyasasında esneklik atipik istihdam biçimlerini de gündeme getirmektedir. Atipik istihdam biçimi ile, yarı zamanlı çalışma, kısa dönemli ve geçici istihdam, taşeron çalışma, serbest çalışma, hükümetin özel çalıştırma programları daha yaygın hale gelmiştir. Bulara evden çalışma, uydu büro v.b. eklenmelidir(Zengingönül, 2003a:159).

Küreselleşme işgücü piyasasında sendikalaşma olgusunu da zayıflatmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan ekonomik ve teknolojik değişimlerin sonucunda işgücü miktarının da hızlı ve kolay bir şekilde değiştirilebilmesi zorunluluğu, bu değişimde işletmeleri yüksek ücret talep eden örgütlü işgücü yerine düşük ücretli işgücüne yönelmektedir. Bunun sonucunda kayıt dışı işgücü gelişmekte ve sendikalaşma olgusu zayıflamaktadır.

Küreselleşme sürecinde doğrudan yabancı yatırımların artması ve çok uluslu şirketlerin uyguladıkları politikalar nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde çalışanlar arasında ücret eşitliği de bozulmaktadır. Ticaretin serbestleştirilmesinden ziyade gelişmiş ülkelerin çok uluslu şirketleri tarafından yapılan

doğrudan yabancı yatırımlar ve taşeronlukta ortaya çıkan artış gelişmekte olan ülkelerde ücret eşitsizliğine yol açmaktadır. Örneğin Meksika’da doğrudan yabancı yatırımların yüksek olduğu bölgelerde taşeronluk sonucunda nitelikli işgücü ücretlerinin de yükseldiği bulunmuştur(Milberg, 2004: 33).

5.2.Avrupa Birliği İstihdam Politikası

Günümüzde AB’ye tam üyelik sürecindeki müzakerelerde ciddi sorunlar yaşanmakla birlikte tam üyelik hedefinin korunduğu durumda; küreselleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan koşulları Avrupa Birliği İstihdam politikalarıyla birlikte ele alma zorunluluğu vardır. Tam üyelik hedefinin korunduğu ve ekonomik hayatta hızlı bir şekilde AB ile bütünleşildiği göz önüne alındığında; Türkiye için küreselleşmenin yol açtığı sorunlar ve bu sorunlar için geliştirilecek yeni stratejilerin AB istihdam politikası çerçevesinde değerlendirmelisi elzemdir.

1993 tarihli Beyaz Kitap (White Paper) ile başlayan AB istihdam politikası konusundaki tartışmalar 1994’de Essen Zirvesinde üye devletlerce uygulanması gereken beş önceliği işaret ederek noktalanmıştır. Bu öncelikler(Özgür, 2007:1)

- Mesleki eğitime yönelik yatırımları teşvik etmek,
- Ekonomik büyümeyi daha çok istihdam odaklı hale getirmek,
- Dolaylı işçilik maliyetlerini azaltmak,
- İşgücü piyasası politikalarının etkinliğini yükseltmek,
- İşgücü piyasasından dışlanma riski olan gruplara- gençler, uzun dönem işsizler, yaşlı işçiler, işsiz kadınlar- yönelik tedbirleri artırmaktır.

Essen zirvesinde belirlenen öncelikler izleyen zirvelerde de kabul edilmiş, “Avrupa İstihdam Stratejisi”nin (AİS) oluşması 1997 yılında Amsterdam Antlaşması’na “istihdam” başlığının ilave edilmesiyle sağlanmıştır (Amsterdam Antlaşması, Bölüm VIII. 125–130. maddeler arası).

Amsterdam Antlaşmasının ardından gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi ve sonrasında yaşanan Lüksemburg

sürecinde üye devletler için uygulama kriterleri oluşturulmuştur. Buna göre Avrupa İstihdam Stratejisi dört eksen üzerine dayandırılmıştır(Zengingönül,2003b:9).

- Girişimcilik,
- İstihdam edilebilirlik,
- Gelişmeye ve değişime uyum sağlamak,
- Eşit fırsat yaratabilmek.

Lüksemburg’la başlayan süreçte esas alınan bu dört temel eksen bundan sonra hazırlanacak olan istihdam kılavuzlarının da temel dayanağını oluşturacaktır. 2001 yılında hazırlanan istihdam kılavuzu 23-24 Mart 2000 yılında toplanan Lizbon Avrupa Konseyi Zirvesinin istihdam konusunda koyduğu önceliklere de yer vermiştir.

Lizbon Avrupa Konseyi sonunda yayınlanan raporun “İnsana Yatırım Yaparak ve Aktif Bir Refah Devleti Kurarak Avrupa Sosyal Modelinin Modernleştirilmesi” başlığı altında yer alan “Aktif Bir İstihdam Politikasının Geliştirilmesi” kısmında istihdamla ilgili şu unsurlar önem kazanmaktadır(TUSİAD,2003:19-20). Birliğin % 61 olan istihdam oranının 2010 yılına kadar % 70 oranına çıkarılması ve % 51 olan kadın istihdam oranının ise % 60’a çıkarılması öngörülmüştür. Bu amaçla kişilerin iş bulma becerisinin artırılması, işsizlerin mesleki eğitimlerinin geliştirilmesi, yaşam boyu öğrenim, girişimciliğin desteklenmesi, kadınlar ve erkekler ya da etnik azınlıklar arasında fırsat eşitliğinin yaratılması, çalışma yaşamı ile aile yaşamının bağdaştırılmasını kolaylaştırmak da dâhil olmak üzere eşit fırsatların her yönden güçlendirilmesi kabul edilmiştir.

Düzenli olarak hazırlanan istihdam kılavuzları üye devletlerin politikalarına temel teşkil edecek hedefleri ve öncelikleri belirlemektedir. 2003–2005 istihdam kılavuzu daha fazla ve daha iyi iş olanakları yaratacak yapısal reformlarla istihdamda büyümeyi öngörmekte ve ana hedefleri şu şekilde belirtilmektedir(Europa, 2005).

- Tam istidam,
- İş kalitesi ve verimliliğin artırılması,
- Sosyal uyumun güçlendirilmesi.

Ayrıca 2005/2008 istihdam kılavuzunda insana daha fazla yatırım yaparak işgücü pazarının ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak ve istihdam güvenliği ile esnekliğin kombine bir şekilde geliştirilmesi öngörülmektedir (Europa, 2007a). Yine, 2006/2007 istihdam raporunda, Avrupa İstihdam Stratejisi çerçevesinde oluşturulan üye devlet politikalarının da bu hedefleri gerçekleştirmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu hedefler çerçevesinde Avrupa işsizlik oranı 2004'de % 9.1'den 2005 de % 8.8'e düşmüş ve 2005 den itibaren en büyük artış sağlanarak 2005'de istihdam oranı % 0.8 artış göstermiştir. 22 milyon yeni iş olanağı yaratılmasına rağmen bu hedeflere ulaşılması için ihtiyaç duyulan daha fazla yeni iş olanağı yaratılması (Europa, 2007b) arzulanan şekilde hayata geçirilememiş ve gelinen noktada gerek yapısal sorunlar, gerekse 2009 yılında yaşanan küresel krizinde etkileri nedeniyle 2010 hedeflerine ulaşamamıştır. Eurostat verilerine göre 2010 sonu itibariyle AB 27'lerde işsizlik oranı ciddi bir artış göstererek %9,6 olmuştur(Eurostat, 2011).

Tüm bu yaşanan olumsuzluklara rağmen 2020 Avrupa Stratejisi ile uyumlu olarak yenilenen Avrupa İstihdam Stratejisi; Avrupa sathında daha çok ve daha iyi işler yaratmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede Avrupa İstihdam Stratejisi;

- 20-64 yaş arası bireylerin %75'ini bir işte istihdam etmeyi,
- Okulu bırakma oranını % 10'un altına çekmeyi ve 30-34 yaş arası bireylerin en azından %40'nın yüksek okul mezunu olması,
- 20 milyon kişinin sosyal dışlanma ve fakirlik sorunundan kurtulması

şeklinde 3 ana hedef belirlemiştir(Europa, 2011).

5.3. Türkiye'de İstihdamın Temel Özellikleri ve Küreselleşmenin Yol Açtığı Sorunlar

AB'ne tam üyelik müzakere sürecinde bulunan Türkiye, AB istihdam politikalarını izlemek, bu konudaki müktesebatı üstlenmek ve uygulamaya koymak durumundadır. Bir yandan AB mevzuatına uygun politikalar üretmesi gerekirken bir

yandan da küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı yeni dünya düzenine uyum sağlayabilmek için kendi yapısal özelliklerinden kaynaklanan sorunlarına çözüm yolları geliştirmek zorundadır.

Türkiye nüfus açısından dünyanın en kalabalık ülkelerinden biri olup, (2010 sonu itibariyle 73.722.988'dir), Avrupa'ya göre daha hızlı bir nüfus artışı yaşamaktadır. Nüfusun en ayırıcı özelliklerinden biri genç ve dinamik bir nüfusa sahip olmasıdır. Nüfusun yarısı 29,2 yaşından küçüktür.(TÜİK, 2011a:1-2). Nüfusun genç bir yapıya sahip olması, yüksek doğurganlık oranları ve kırsal kesimden kente doğru yapılan göç Türkiye'deki işsizliğin ön önemli nedenleri arasında gösterilmektedir.

Göç yoluyla hızlı nüfus artışına sahip olan kentlerimizde, başta üç büyük kent olmak üzere, Marmara ve Ege bölgesinde doğurganlık oranları düşmektedir. Bununla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan nüfusun yüksek doğurganlık hızı, işgücü talebini karşılayamayan geleneksel üretim ilişkileri hem bölgede hem de göç nedeniyle büyük kentlerin gecekondulu alanlarında işsizlik oranlarını artırmaktadır (Tatlidil ve Xanthacou, 2002:7).

İşsizlik Avrupa Birliği'nde de -2010 yılı boyunca %9,6(Eurostat, 2011)- yüksek olmakla birlikte Türkiye'de daha yüksektir. TÜİK'in kurumsal olmayan nüfusun yıllara ve cinsiyete göre işgücü durumu verilerine göre; 2010 yılında Türkiye genelinde işsizlik oranı % 11,9 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK,2011b). Bu oran kentlerde artış gösterirken (% 13,5), kırsal kesimde azalma (% 7,2) göstermektedir (TÜİK, 2011c:2). İşsizliğin yaş ve cinsiyet açısından dağılımı incelendiğinde; bu oranın erkeklerde %11,4 olarak gerçekleşirken kadınlarda % 13'e yükseldiği görülmektedir(TÜİK,2011b). Türkiye nüfusunun en önemli kısmını oluşturan geçlerin işsizlik oranları 15-24 yaş arası genç nüfusta 2010 yılında %21,7 olarak gerçekleşirken, erkeklerde %21 kadınlarda ise %23 olmuştur (TÜİK, 2011d).

Kır-kent arasındaki işsizlik oranları incelendiğinde bütün veriler açık işsizliğin kentsel sektörde daha büyük oranlarda

olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kırsal kesimde çalışan işgücünün önemli bir bölümünün “gizli işsiz” statüsünde bulunduğu, yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır(Tatlıdil ve Xanthacou, 2002:9).

Tarımda çalışan işgücünün oranı kentlere yapılan göç nedeniyle azalma göstermiş olmakla birlikte hala bu oran çalışan nüfusun % 24,6sı kadardır(TÜİK, 2011c:2). 2000 yılından önce tarımda çalışan işgücünün % 45’in üzerinde olduğu düşünülürse tarımdan kopan bu işgücünün başta hizmetler olmak üzere diğer sektörlere kaydığı düşünülebilir. Ancak eğitim düzeyi düşük ve tarım sektörü dışında deneyimi olmayan bu niteliksiz işgücünün küresel rekabetin yol açtığı, daha yüksek bilgi ve becerilere sahip olmayı gerektiren işlerde istihdam edilmesi zor olmaktadır. Bu durum niteliksiz işgücünde işsizliğin giderek artmasına yol açmaktadır.

Bugün yaşanmakta olan işsizliğin önemli bir nedeni emek arz ve emek talep koşullarının yapısal uyumsuzluğudur (Ataman 2003:1). Bir yandan yüksek teknolojilerin üretim sürecine girmesi ve küresel rekabetin yol açtığı değişimler sonucu daha yüksek bilgi ve becerilere sahip işgücüne olan talep artarken, öte yandan işgücünün yapısal özelliklerinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle işgücü arzı da talebi karşılayamamaktadır. Eğitim düzeyi düşük, tarım sektörü dışında deneyimi olmayan kesimlerin istihdam edilmesi güç olmaktadır. Ayrıca genç bir nüfusa sahip olunması ve yüksek doğum oranları da bu güçlüğü daha da artırmaktadır.

Küreselleşme ile çok uluslu şirketler, şirket birleşmeleri ve ortak teşebbüsler artış gösterirken, emek yoğun işletmelerin ve istihdamda önemli rol oynayan KOBİ’lerin büyük ölçekli bu işletmelerle rekabet etmeleri güçleşmektedir. Bu işletmelerin kapanması ya da faaliyetlerinin daraltılmasının da istihdam üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır.

İşsizliğin artmasında önemli olarak görülen bir diğer neden de özelleştirme dir. Neo liberelizm istihdam olanakları yaratacak olan makro ekonomik politikalara bazı sınırlamalar getirmektedir. Örneğin neo-liberal politika uygulamalarının en

önemli parçasını oluşturan özelleştirmeler, kamunun ekonomiye müdahalesini en aza indirmekte ve kamunun istihdam yaratma işlevini sınırlandırmaktadır (Ataman 2003:2). Bu durumda bu görev özel sektöre düşmekte ve özel sektörün yatırım yapmasını teşvik edici politikaların izlenmesine bağlı olmaktadır.

6. İSTİHDAM SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK YENİ YAKLAŞIMLAR

Küreselleşme süreciyle birlikte değişen rekabet koşullarının yarattığı işsizlik sorununa 1980’li yıllardan sonra “esnek çalışma biçimleri” çözüm yolu olarak önerilmeye başlanmıştır. Küresel rakipler ile rekabet edebilme zorunluluğu istihdam politikalarına da yansyarak işgücünün esnekleştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Esneklik küresel rekabet karşısında firmaların uyumunu kolaylaştıran ve işsizliği azaltan bir mekanizma olarak görülmektedir. İşgücünün sayısında değişikliklerin kolayca yapılması, çalışanların bir işten diğerine hareket etme yeteneklerinin geliştirilmesi, part-time işlerin oluşturulması, işyerinin dışında çalışma gibi işgücünün değişen koşullara uyumunun artırılarak işsizliğin azaltılması çözüm yolları olarak önerilmektedir.

Küreselleşmenin hızlandırdığı işgücü piyasasındaki yapısal sorunlara AB istihdam politikaları çerçevesinde çözüm yolları aranmalıdır. AB ile müzakere sürecinde olan Türkiye, AİS ile uyumlu istihdam politikaları geliştirmelidir. Bu alanda Türkiye AB’ye uyum amacıyla önemli yasal düzenlemeleri gerçekleştirmiş, “Avrupa Sosyal Şartı”, “Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi” ve “İnsan Hakları Sözleşmeleri”ni imzalayarak önemli taahhütler altına girmiştir.

AİS girişimciliği, yeni iş olanaklarının yaratılmasını ve istihdamın artırılmasını öngörmektedir. İstihdam yaratan işverenin yükümlülüklerini azaltarak istihdamı teşvik etmektedir. İşsizler için aktif politikalar uygulayarak, iş arayanların işsizliklerin dördüncü ayından önce iş arama yardımı ve kariyer danışmanlığı gibi hizmetler vermekte ve uzun dönemli işsiz olma eğilimi yüksek gençlere işsiz kaldıkları altı aylık süre dolmadan önce mutlaka bir işe başlamaları

sağlanmakta veya eğitim programları sunmaktadır (Özgür, 2007:2). AİS esnek bir işgücü piyasasının oluşturulmasında eğitime ayrıcalıklı bir yer vermekte, işsizlerin eğitiminin yanı sıra yaşam boyu eğitimi de özendirilmektedir.

AB, AİS' de öncelikli olarak belirlediği ilkeleri üye devletlerin benimsemesini sağlayarak hayata geçirmektedir. Türkiye'de bu çerçevede istihdam politikasını belirlemeli ve işsizlik sorununa çözüm yolları aramalıdır. Esnek bir işgücü piyasasının yaratılmasında işgücünün niteliğini artırmak için eğitime ağırlık verilmelidir. Genç işsizlik oranlarının iyileştirilmesi doğrultusunda mesleki eğitimin sağlanması, yetişkin çalışanlar için ömür boyu öğrenim yapısal sorunların çözümünde yararlı olacaktır. Diğer bir deyişle, esnek politikalar mesleki eğitim, çıraklık eğitimi ve yaşam boyu öğrenimle desteklenerek işgücünün niteliği artırıldığında etkili olacaktır.

Ayrıca ilerleme raporları da AB istihdam stratejisine uyum konusunda önemli ipuçları vermektedir. 2006 ilerleme raporunda istihdam politikasında az bir ilerleme kaydedildiği belirtilmektedir. Özellikle kadınların durumuna ilişkin olmak üzere, düşük işgücü katılımı ve istihdam oranları; genç nüfusun yüksek düzeyde işsizliği, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve kentsel/kırsal işgücü piyasaları arasındaki büyük fark vurgulanmaktadır(Commission of the European Communities, 2006:53). 2007 ilerleme raporunda ise çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik eleştiriler göze çarpmaktadır. Mevcut mevzuatın bu konudaki eksiklikleri vurgulanmakta, çalışma yasasının 18 yaş altı çocukların gece çalıştırılmasını sadece sanayi sektörü için yasakladığını, 50'den az işçi çalıştıran tarım işletmelerinde çalışan çocuklar için bir koruma getirmediğini belirtmektedir(Commission of the European Communities, 2007:53). 2008 ve 2009 ilerleme raporlarında da önceki raporlarda sıralanan sorunlara değinilmeye devam edilmiş özellikle iş hukuku alanında ilerleme kaydedilmediği, kayıt dışı çalışma, çocuk işçiliği, sendikal hakların gelişmemesi, işgücüne düşük katılım ve kadınlar için düşük istihdam oranlarıyla kırsal kentsel işgücü arasındaki belirgin farklar vurgulanmıştır.(Commission of the European Communities, 2008:61-62; Commission of the European Communities,

2009:63-65). 2010 ilerleme raporunda iş güvenliği ve sağlığı konusundaki olumsuzlar belirtilirken, özellikle madenlerde ve taş ocaklarında yaşanan iş kazalarına atıf yapılmıştır. Yine bu son ilerleme raporunda Türkiye'nin sosyal politika ve istihdam politikası konusundaki uyumunun sınırlılığı olduğu vurgulanmış, sendikal haklarla ilgili mevzuatta istenilen reformların yapılmaması ve memurların grev haklarının olmaması eleştirilmiştir. Daha önceki raporlar da olduğu gibi kayıt dışı çalışma, çocuk işçiliği, işgücüne düşük katılım ve kadınlar için düşük istihdam oranlarıyla ilgili sorunların sürdüğüne dikkat çekilmiştir.(Commission of the European Communities, 2010:68-71).

İş ve işçinin doğru eşleştirilmelerine yönelik olarak işgücü piyasasını düzenleyen kısa dönemli politikaların yanı sıra uzun dönemli politikalar da uygulanmalıdır. İşgücünün ihtiyaçlar doğrultusunda eğitilmesi, meslek standartlarının oluşturulması ve insan gücü planlaması, çalışma koşullarının esnekleştirilmesi gibi bir takım önlemler işsizliği sınırlayıcı kısa vadeli önlemler olarak görülmektedir. Buna karşın, işgücü piyasasını düzenleyen daha uzun vadeli önlemler de bulunmaktadır. Yatırımlar artırılarak işgücü talebinin devamlılığının sağlanması ve nüfus planlaması gibi önlemler uzun dönemli olmakla birlikte daha kalıcı çözüm yolları olarak önerilmektedir.

Neo-liberal politikalar ve onun önemli bir aracı olan özelleştirmeler ile makro ekonomi politikaların istihdam üzerindeki düzenleyici etkileri sınırlandırılmakla birlikte AİS temelinde işverene istihdam yaratıcı ve artırıcı teşvikler verilmelidir. Özel sektörün yatırım yapmasını özendirici politikalar izlenmelidir. Yeni iş yeri açan ya da yeni işgücü istihdam eden işverene vergi muafiyetleri sağlanarak yükümlülükleri azaltılmalı ve istihdam teşvik edilmelidir.

7. SONUÇ

Liberal eğilimlerin artması ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin genişlemesine, şirket birleşmelerine, ortak teşebbüslere yol açmıştır. Bu sürecin

sonunda ortaya çıkan dev işletmeler ulusal kimliklerini bir kenara bırakarak çıkarları doğrultusunda işgücü maliyetlerinin en az olduğu, vergi cenneti ülkelere kayarak üretim yapmakta, üretimde kullandığı hammaddeyi ve malzemeleri bunların en ucuz olduğu başka ülkelere satın almakta ve sonuçta en karlı bulunduğu pazarlara ürünlerini sunmaktadır. Ayrıca teknolojiye ulaştıran gelişmeler küresel hareketliliği hızlandırmakta, bunun sonucunda “küresel üretim”, “küresel talep”, “küresel pazar” gibi kavramların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Bilgisayarlaşma, minyatürleşme, telekomünikasyon ve sayısallaştırma alanındaki devrimler bir yandan yenilikler yaratırken diğer yandan da bu sürecin çıktıları olan ürünleri dünyanın dört bir tarafına görülmemiş bir hızla ve kolaylıkla ulaştırabilmektedir. Bilgisayarlar başta olmak üzere mikro elektronik, biyo-teknoloji, robotlar, iletişim ve bilgi teknolojileri sonucunda ortaya çıkan bu yeni ekonomiye “bilgi ekonomisi”, “enformasyon ekonomisi”, “ağ ekonomisi” gibi farklı adlar verilmektedir.

Bu yeni ekonomik düzende rekabetin şekli de değişme göstermiştir. Ölçek ekonomilerinden kaynaklanan maliyet ve verimliliğe dayanan rekabet yerine yenilik yaratmaya dayalı rekabet önem kazanmaktadır. Farklı pazar bölümlerinin varlığını dikkate alarak, icatlara dayalı yeni ve farklılaştırılmış ürünleri en hızlı şekilde müşterilerine ulaştırabilen işletmeler yarışta öne çıkmaktadırlar.

Değişen rekabet koşulları işletmelerin üretim sistemlerini ve maliyet yapılarını da değiştirmektedir. Kitleli üretim önemini yitirmemekle birlikte, kısa dönemli parçalı üretim, küçük ve kümelenmiş firmalar, dikey bütünleşme ve işletmeler arası işbirliği gibi unsurlar bu süreçte öne çıkmaktadır. Firmalar tüketici gereksinimlerine daha hızlı cevap verebilmek için yeni mamül geliştirme süreçlerini kısaltmakta ve esnek üretim süreçlerine yönelmektedir. Ağ ekonomisinde özellikle bilgi teknolojisi ürünlerinin tamamlayıcılık özelliği nedeniyle, birleşmelere veya işbirliğine gidilmesine daha sık rastlanmaktadır. Kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle

işbirliği yapan firmalar birbirinin ortağı olurken aynı zamanda rakibi de olabilmektedir.

Ağ ekonomisinde ileri teknoloji gerektiren alanlarda yapılan yatırımlarda sabit maliyetler çok yüksek olmaktadır. Ancak daha sonra üretimin artmasına bağlı olarak maliyetler azalmaktadır. Bu durum işletmelerin monopol gücü elde etmelerine yol açmakta ve diğer işletmelerin rekabet etmelerini zorlaştırmaktadır.

Küreselleşme sürecinde teknolojide yaşanan gelişmeler, bunların kullanımı konusunda insan faktörünü de ön plana çıkarmakta, bu teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilecek bilgi birikimine sahip, eğitilmiş ve yetenekli insan kaynağına ihtiyaç yaratmaktadır. Ancak Türkiye'deki işgücü yapısı incelendiğinde nüfusun genç ve eğitimsiz olmasından kaynaklanan önemli yapısal sorunları bulunduğu görülmektedir. Ayrıca yüksek doğurganlık oranı ve kırsal kesimden kente doğru olan göç de bu konudaki sorunları daha da büyütmektedir. Küreselleşme sürecinin ve teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı nitelikli işgücüne olan talep, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de işgücü piyasalarında "esneklik" olgusunu gündeme getirmiştir.

Bu bağlamda iş ve işçinin doğru eşleştirilmesine yönelik olarak işgücü piyasasını düzenleyen kısa ve uzun dönemli politikalar uygulanmalıdır. Bu politikaların, AB'nin istihdam politikalarında daha esnek bir yaklaşımı benimsemek amacıyla geliştirdiği AİS ile de uyumlu olması gerekmektedir. İşgücünün esnekliğini artırmak için eğitime ağırlık verilmelidir. Genç işsizler için mesleki eğitim, çıraklık eğitimi, yetişkinlere yönelik ömür boyu öğrenimle yapısal sorunlar aşılmaya çalışılmalıdır. AİS'in öngörülerini doğrultusunda yeni iş yerlerinin açılmasını ve ilave istihdamı sağlayacak şekilde işverenin yükümlülükleri azaltılarak teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2004), “Rekabet Dizisi:1,Yeni Ekonomi ve Rekabet”, TİSK Yayınları, Yayın No:253, Aralık, http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ana&ana_id=62, Erişim Tarihi: 01.06.2009.
- Ataman, B. C. (2003), “İşsizlik Sorunu ve Türkiye'nin AB İstihdam Stratejisine Uyumu”, <http://dertbabasi.net/showthread.php?tid=7&pid=7pid7>, Erişim Tarihi: 25.07.2009.
- Aydınlı, H. İ. (2004), “Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci (Post-Fordizm) ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar”, Kamu-İş; C:7, S: 4/2004.
- Balkanlı, A. O. (2002), “Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine”, Uludağ Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, ss.13-26.
- Commission of the European Communities (2006), “Commission Staff Working Document Turkey 2006 Progress Report”, Brussels, 8.11.2006.
- Commission of the European Communities (2007), “Commission Staff Working Document Turkey 2007 Progress Report”, Brussels, 6.11.2007.
- Commission of the European Communities (2008), “Commission Staff Working Document Turkey 2008 Progress Report”, Brussels, 5.11.2008.
- Commission of the European Communities (2009), “Commission Staff Working Document Turkey 2009 Progress Report Accompanying The Communication From The Commission to The European Parliament and The Council Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010”, Brussels, 14.10.2009.
- Commission of the European Communities (2010), “Commission Staff Working Document Turkey 2010 Progress Report Accompanying The Communication From The Commission to The European Parliament and The Council Enlargement Strategy and Main Challenges 2010-2011”, Brussels, 9.11.2010.
- Erdut, Z. (2002), Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Erdut, Z. (2004), “Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika”, Çalışma ve Toplum, 2004/2, ss.11-37.
- Erdut, Z. (2008), “Piyasa Ekonomisi ve Sosyal Politikalar” <http://www.ifmc.org.tr/userfiles/zekierdutensontebliğ.doc> Erişim Tarihi: 01.03.2008.
- Erkan, H. ve Özcan, A. (2007), “Ağ Ekonomisine Dönüşümde Rekabet Politikasında Yaşanan Değişim”, TİSK Akademi, Cilt 2, Sayı:4, Ankara, s.177-199.
- Europa (2005), The Employment Joint Guidelines (2003-2005), <http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c11319.htm>, Erişim Tarihi: 01.04.2009.
- Europa (2007a), The Employment Joint Guidelines (2005-2008), <http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c11323.htm> Erişim Tarihi: 01.04.2009.
- Europa (2007b), Joint Employment Report 2006-2007, <http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c11335.htm>, Erişim Tarihi: 01.04.2009.

- Europa, (2011), European Employment Strategy, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=en> Erişim Tarihi: 19.02. 2011.
- Eurostat (2011), “Harmonised Unemployment Rate By Gender Total <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=teilm020&tableSelection=1&plugin=1> Erişim Tarihi: 19.02. 2011.
- Friedman, T. (2003), Lexus ve Zeytin Ağacı: Küreselleşmenin Geleceği, İstanbul, Boyner Yayınları.
- Gökdere, A. (2001), “Küreselleşmeye Genel Bir Bakış”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1 Güz, ss.71-101.
- Güler, E. Ç. (2003), Değişen Bilgi ve Teknolojinin İnsan Kaynağı Üzerine Etkileri: Dış Ticaret Yapan Şirketler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Güneş, İ. (2009), “Dışsallıklar Teorisi ve Ağ Dışsallıkları”, Bilgi Yönetimi: Değer Üretme Sanatı, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=240 Erişim Tarihi: 07.04.2008.
- İraz, R. (2006), “Küresel Rekabet Ortamında Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Ulusal Sosyo-Ekonomik Sisteme Katkıları Açısından Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, vol:15, ss. 367-380.
- Kılıç, M. (2007), Küreselleşme Sürecinde Ortak Teşebbüsler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Memduhoğlu, H. B. (2007), “Post-Fordist Üretim Örgütlenmeleri ve İşgörenler Üzerindeki Etkileri” Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi, Cilt: 7, Sayı:4 Aralık, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=335> , Erişim Tarihi: 20.07.2009.
- Milberg, W. (2004), The changing structure of international trade linked to global production systems: what are the policy implications?, Working Paper No. 33, Policy Integration Department World Commission on the Social Dimension of Globalization International Labour Office, Geneva.
- Moore, M. (2003), Sınırların Olmadığı Dünya: Özgürlük, Gelişim, Serbest Ticaret ve Küresel Yönetim”, İstanbul: CSA Yayın Ajansı.
- Narula, R. ve Zanfei, A. (2005), Globalization of Innovation: The Role of Multinational Enterprises, J. Fagerberg, D. C. Mowery, R. R. Nelson (der.), The Oxford Handbook of Innovation, , Oxford University Press., ss.318-346.
- Nissanke, M.ve Stein, H. (2003), “Financial Globalization and Economic Development: Toward an Institution Foundation”, Eastern Economic Journal, Vol. 29, No. 2, Spring ss.287-308.
- Özbudun, E. ve Keyman, F. (2003), “Türkiye’de Kültürel Küreselleşme” Peter L. B., Samuel P. H.(der.), Bir Küre Bin Bir Küreselleşme içinde, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Özgür, E. (2007), “AB Sürecinde İstihdam Sorunlarımız”, Stratejik Boyut- Demokratik Düşünce Platformu

- http://www.stratejikboyut.com/article_detail.php?id=28, Erişim Tarihi: 25.07.2009.
- Özlu, T. Ç. (2002), “eAvrupa+, Avrupa Bilgi Toplumu ve Türkiye”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Bahar, ss.153-169.
- Parrish, D. (2009) , “Ideas and Tools, The Network Organisation, Organisational Design for Delivering Profitable Projects”, <http://www.d.parrish.dial.pipex.com/network.html>, Erişim Tarihi: 06.07.2009.
- Porter, M. E. (2003), Rekabet Stratejisi: Sektör ve Rakip Analizi Teknikleri, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Saklı, A. R. (2007), Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Post-Fordizm, Ankara, <http://www.sakli.info/Fordizm.pdf> , Erişim Tarihi: 20.07.2009.
- Sarıgöçer, G. (2004), “Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, ss.147-157.
- Schneider, G. E. (2003), “Globalization and the Poorest of the Poor: Global Integration and the Development Process in Sub-Saharan Africa”, Journal of Economic Issues, Vol:xxxvii, No:2, June, ss.389-396.
- Shapiro, C. (1999), “Competition Policy In The Information Economy”, University of California at Berkeley August, <http://www.members.shaw.ca/elementaleconomics/CPIE.htm>, Erişim Tarihi: 28.07.2009
- Stiglitz, J. (2003), “Globalization and the Economic Role of the State in the new Millennium”, Industrial and Corporate Change, Volume 12, Number 1, ss.3-26.
- Tatlıdil, E. ve Xanthacou, Y. (2002), “Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları”, Ege Akademik Bakış, Sayı :2, Temmuz, ss.1-14.
- Tutar, H. (2009), “Küreselleşme”, http://www.kuzeyildizietud.net/downloads.php?cat_it=8&download_id=163 . Erişim Tarihi: 25.12.2009.
- TÜİK(2011a), “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2010 Yılı Sonuçları” TÜİK Haber Bülteni, Sayı:19 28 Ocak 2011.
- TÜİK(2011b), “Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete Göre İşgücü Durumu”, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=25&ust_id=8 , Erişim Tarihi: 19.03.2011.
- TÜİK, (2011c), Hanehalkı İşgücü Araştırması 2010 Aralık Dönemi sonuçları (Kasım, Aralık 2010, Ocak 2011), TÜİK Haber Bülteni, Sayı:58, 15 Mart 2011.
- TÜİK, (2011d), “15-24 Yaş Grubundaki Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete Göre İşgücü Durumu”, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=25&ust_id=8 , Erişim Tarihi: 19.03.2011.
- TÜSİAD (2003), İstihdam, Ekonomik Reformlar ve Toplumsal Uzlaşma, Lizbon Avrupa Konseyi AB Başkanlar Konseyi Belgesi: 23-24 Mart 2000, Yayın No: TUSİAD-T2003/1-346, Ocak.

Yetim, N. (2003), Post Fordist Ekonomik Örgütlenmenin Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri: KOBİ Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yılmaz, A. (2004), İkinci Küreselleşme Dalgası: Kavram Süreç ve Sorunlar, Vadi Yayınları/Toplum Dizisi.

Yücel, İ. H. (1997), “Bilim Teknoloji Politikaları ve 21.Yüzyılın Toplumu”, DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/yucelih/biltek.pdf> , Erişim Tarihi: 29.07.2009.

Zengingönül, O. (2003,a), “Sosyal Politika-Esnek Çalışma Biçimleri Paradoksunda Avrupa Birliği Örneği”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:5, Sayı:4, İzmir, ss.157-171.

Zengingönül, O. (2003,b), “Sosyal Modelin Modernleştirilmesi Ekseninde Avrupa Birliği'nin İstihdam Politikalarında Esneklik Arayışı”, Çimento İşveren Dergisi, Sayı:4, Cilt:17, Temmuz, ss.4-35.